

سطح‌بندی میزان برخورداری شهرستان‌های استان فارس به لحاظ شاخص‌های توسعه با استفاده از مدل HDI

محمد رضا رضایی^{۱*}، محمد امین عطار^۲

چکیده

در فرایند برنامه‌ریزی و توسعه‌ی ناحیه‌ای و درون استانی، شناخت و تعیین سطوح توسعه یافتگی شهرستان‌ها و آگاهی از نقاط ضعف و قوت آنها اهمیت زیادی دارد. در این پژوهش با استناد از ۲۲ شاخص و متغیر در زمینه‌های اقتصادی، زیرساختی، آموزشی، بهداشتی و خدماتی و با بهره‌گیری از شاخص ترکیبی توسعه انسانی (HDI)، سطوح برخورداری شهرستانهای استان فارس تعیین و تحلیل شده است. نتایج نشان می‌دهد: تفاوتها و نابرابری‌های قابل توجهی در سطح توسعه‌یافتگی وجود دارد که این شرایط ضرورت تعدیل نابرابری‌ها را از طریق اجرای برنامه‌های هدفمند ضروری می‌سازد. بر این اساس می‌توان گفت: در استان فارس شهرستان توسعه یافته به لحاظ مجموع شاخص‌های مورد مطالعه وجود ندارد و شاخص‌های آموزشی و زیرساختی در شرایطی مطلوب‌تر از شاخص‌های دیگر قرار دارند. همچنین به لحاظ مکانی - فضایی اکثر شهرستان‌های شمالی و شرقی استان از شهرستان‌های جنوبی و غربی توسعه یافته تر هستند. این موضوع اولویت توسعه و ضرورت توجه بیشتر به نواحی جنوبی و غربی استان را در برنامه‌های آینده‌ی توسعه در راستای توسعه یکپارچه و پایدار این نواحی مشخص می‌سازد.

واژه‌های کلیدی: برنامه‌ریزی منطقه‌ای، شاخص‌های توسعه، شاخص ترکیبی توسعه انسانی (HDI)، استان فارس.

^۱ استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت، ایران.

^۲ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی، ایران.

* نویسنده مسئول، rezaeimohammadreza20@yahoo.com، ۰۷۲۸۳۳۱۱۵۱

بیان مساله :

امروزه اختلاف سطح میان روستاها، روستاها و شهرها، شهرها و شهرها، مناطق، درون مناطق، بین مناطق و کشورها جهت حصول به یک حداقل قابل قبول ملی و بین‌المللی از نظر اقتصادی و اجتماعی و کالبدی، و ضرورت سرمایه‌گذاری‌های ملی و منطقه‌ای و نگه‌داشت جمعیت در پهنه سرزمین و استفاده از تکنولوژی مناسب و نیل به توسعه پایدار، خود به خود ضرورت برنامه‌ریزی منطقه‌ای را بیش از پیش اجتناب‌ناپذیر نموده است (زیاری، ۱۳۷۸: ۲). این تفکر که در عصر جهانی شدن و دوران استیلای بی‌چون و چرای اقتصاد آزاد، نمی‌توان توسعه را به سمت منطقه‌های ویژه‌ای سوق داد؛ زیرا این امر دخالت در ساز و کار بازار تلقی می‌شود و این که سرمایه، فن‌آوری و به تبع آن‌ها توسعه، خود راه خویش را می‌گشاید و...، نادرست است. باید گفت که مقوله‌ی توسعه منطقه‌ای، موضوعی مربوط به دهه‌های ۸۰-۱۹۵۰ میلادی نیست؛ در عصر جهانی شدن اقتصاد نیز، مفهوم توسعه منطقه‌ای داری اهمیت فراوانی است (اشکوری، ۱۳۷۸: ۱۳).

اغلب نظریه‌هایی که بر تاریخ و تکامل برنامه‌ریزی منطقه‌ای به صورت یک رشته علمی اثر گذاشته است، در قلمرو جغرافیا قرار دارد. مباحث منطقه‌گرایی و تقسیم‌بندی منطقه‌ای و نظرات صاحب‌نظرانی همچون: "هربرتسون"، "آرنووچی"، "بومن"، "استانبری"، "باتکین"، در زمینه منطقه به برنامه‌ریزی منطقه‌ای ماهیت ویژه‌ای بخشیده است (میسرا، ۱۳۶۶: ۷۰). در این راستا بررسی و شناخت وضعیت شهرستان‌ها، قابلیت‌ها و تنگناهای آن در برنامه‌ریزی ناحیه‌ای از اهمیت بسزایی برخوردار است. امروزه آگاهی از نقاط ضعف و قوت نواحی، نوعی ضرورت جهت ارایه طرح‌ها و برنامه‌ها محسوب می‌شود. به طوری که استفاده از شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، بهداشتی و غیره می‌تواند معیار مناسبی برای تعیین جایگاه آن نواحی و همچنین عاملی در جهت رفع مشکلات و نارسایی‌های مبتلا به خود برای نیل به رفاه اقتصادی و سلامت اجتماعی جهت رسیدن به توسعه باشد (محسنی، ۱۳۸۵: ۲).

این نوشتار سعی دارد با سنجش و تحلیل سطوح توسعه یافتگی شهرستان‌های استان فارس در زمینه‌های مختلف و با استفاده از ۲۲ شاخص و متغیر اقتصادی، زیرساختی، آموزشی، بهداشتی، خدماتی و اجتماعی به شناخت و بیان وضعیت موجود توسعه یافتگی و تفاوت‌های ناحیه‌ای در بین شهرستان‌های مختلف استان فارس پرداخته و از این طریق بستر و زمینه‌ای برای برنامه‌ریزان منطقه‌ای و مسئولین مربوطه جهت تعدیل این نابرابری‌ها فراهم آورد.

مبانی نظری :

مدل‌های برنامه‌ریزی هم‌کیفی است و هم کمی. هنگام بحث از مدل‌های کیفی از نظریات مختلف توسعه منطقه همانند نظریه قطب‌رشد، مرکز رشد، رشد و توسعه، توسعه مناطق عقب‌مانده، برتری نسبی، اختصاص منابع و... می‌توان نام برد. مدل‌های کمی شامل مدل‌های ریاضی نظیر مدل داده - ستانده، مدل تغییر سهم، ضریب مکانی، ضریب تغییر، ساخت اشتغال، ضرایب فعالیت و اشتغال و بیکاری، مدل رشد، مدل سرمایه‌گذاری، و مدل‌های نابرابری منطقه‌ای و سنجش درجه توسعه یافتگی همانند مدل تاکسونومی عددی، مدل امتیاز استاندارد شده، مدل موریس و شاخص توسعه انسانی (HDI) می‌باشد (زیاری، ۱۳۷۸: ۱۲۳). در زمینه سنجش و تعیین سطوح توسعه یافتگی همان‌طور که ذکر گردید روش‌های متعددی وجود دارد که در این نوشتار از روش شاخص توسعه انسانی (HDI) بهره گرفته شده است.

سازمان ملل متحد برنامه‌ای را تحت عنوان "برنامه عمران ملل متحد" برای درجه بندی ۱۳۰ کشور جهان از لحاظ توسعه منابع انسانی به کار برده است. این مدل قابلیت گسترش و جایگزینی را دارا بوده و در هر کشوری برای بررسی تطبیقی و انتخاب مناطق، شهرها و یا نواحی به منظور سنجش درجه توسعه آن‌ها کاربرد دارد. اولین مرحله در این روش، تعریف اندازه محرومیتی است که هر منطقه از لحاظ شاخصهای مورد مطالعه دارد:

$$I_{ji} = \frac{(\text{Max } j \text{ xij} - \text{Real } j \text{ x ij})}{(\text{Max } j \text{ xij} - \text{Min } j \text{ x ij})}$$

دومین مرحله در این روش، تعریف شاخص متوسط یا میانگین محرومیت (I_j) است.

$$I_j = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^3 I_{ij}$$

سومین مرحله در این روش اندازه گیری توسعه انسانی است که شاخص مزبور ما به تفاوت عدد یک از متوسط محرومیت خواهد بود.

$$(HDI)_j = (1 - I_j)$$

با انجام این محاسبات و مشخص شدن میزان شاخص ترکیبی توسعه انسانی، هریک از مناطق را می توان به سه دسته توسعه یافته، نیمه توسعه یافته و محروم تقسیم کرد. اگر مقدار $0.5 \leq HDI < 1$ باشد، منطقه دارای سطح توسعه محروم است. اگر $0.8 \leq HDI < 0.5$ باشد، منطقه از سطح توسعه متوسط و اگر $1 \leq HDI \leq 0.8$ باشد از سطح توسعه بالا برخوردار است (حکمت نیا و همکاران، ۱۳۸۵: ۲۱۹).

پیشینه تحقیق :

در زمینه بررسی وضعیت توسعه یافتگی مناطق، پژوهش های مختلفی در داخل و خارج از کشور انجام شده است. در یکی از این پژوهشها با عنوان «توسعه انسانی و اختلاف منطقه ای هند» که در هند صورت گرفت، میزان توسعه یافتگی ایالت های این کشور بررسی گردید. در این پژوهش با استفاده از روش تحلیل عاملی، از شاخص های مختلف اقتصادی و اجتماعی برای به دست آوردن یک شاخص ترکیبی استفاده و ایالات مورد مطالعه با توجه به آن رتبه بندی شده است (Noorbakhsh, 2000). در پژوهش دیگر که برای بررسی وضعیت توسعه یافتگی مناطق مختلف کشور بلژیک صورت گرفت، از تکنیک های آماری چند متغیره تحلیل عاملی و تحلیل خوشه ای و با استفاده از ۳۳ شاخص های اقتصادی، بهداشتی، آموزشی، فرهنگی و ... برای رتبه بندی مناطق استفاده شد (Joae & et al, 2001).

در بررسی دیگر با عنوان «رتبه بندی سطح توسعه یافتگی شهرستان های استان سمنان» ۱۴۲ شاخص برای هریک از شهرستان های استان سمنان در ۹ بخش به تفکیک طی سال های ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۹، به عنوان متغیرهای قابل استفاده در امر تحقیق مورد استفاده قرار گرفته است (امین دخت، ۱۳۸۵). در پژوهشی که با عنوان «شناسایی وضعیت توسعه یافتگی و رتبه بندی استان های کشور از لحاظ دسترسی به شاخص های بخش کتابخانه ای» صورت گرفت، به کمک روش تحلیل آنتروپی شانون و Saw و با در نظر گرفتن شاخص های مرتبط، توسعه یافتگی در استان ها بررسی شده است (میرغفوری و همکاران، ۱۳۸۸). در بررسی دیگری که با عنوان «سنجش و تحلیل سطوح توسعه یافتگی شهرها و شهرستان های استان گلستان» صورت گرفت، ۱۶ نقطه شهری استان گلستان و ۹ شهرستان این استان را با توجه به شاخص های متعدد مسکن و ساختمان، تأسیسات و تجهیزات شهری، فرهنگی، نیروی انسانی و آموزشی به صورت مجزا و ترکیبی از لحاظ سطوح توسعه یافتگی با استفاده از آنالیز تاکسونومی رتبه بندی کرده و با ارائه روشی جدید توسعه بین بخشی و تعیین نقاط حد بحرانی و جایگاه مراکز سکونتگاهی راهبردهای بخشی و ترکیبی جهت رسیدن به توسعه را ارائه نموده است (حبیبی و همکاران، ۱۳۸۶).

روش تحقیق :

به منظور سطح بندی شهرستان های استان فارس به لحاظ توسعه یافتگی با توجه به اطلاعات قابل دسترس و اطمینان، ابتدا به تعریف و تعیین شاخص های مرتبط با توسعه نواحی و مناطق پرداخته شد. در این راستا با توجه به محدودیت ها و تنگناهای موجود، به تعیین ۲۲ شاخص و متغیر توسعه در زمینه های اقتصادی، اجتماعی، بهداشتی، آموزشی، خدماتی و زیرساختی اکتفا شد و از منابعی مانند سالنامه آماری استان فارس سال ۱۳۸۷، طرح کالبدی منطقه فارس و رجوع به برخی سازمان ها و ارگان های دولتی اطلاعات لازم در سطح شهرستان (شامل اطلاعات سکونتگاه های شهری و روستایی) گردآوری گردید. پس از گردآوری و پردازش اطلاعات و داده های مورد نیاز در محیط excel، سطوح توسعه یافتگی شهرستان ها با استفاده از روش شاخص ترکیبی توسعه منابع انسانی (HDI) محاسبه گردید. در ادامه به منظور تحلیل بهتر فضایی- مکانی توسعه در سطح استان نتایج محاسبات به صورت نقشه و با استفاده از نرم افزار ARC GIS ترسیم شده است.

شاخص ها و متغیرهای مورد مطالعه :

تعیین شاخص های توسعه مهم ترین قدم در مطالعات توسعه منطقه ای است. شاخص های توسعه در واقع بیان آماری پدیده های موجود در منطقه است (رضوانی، ۱۳۸۳: ۱۵۴). در این نوشتار ۲۲ متغیر مورد استفاده (۵ متغیر اقتصادی، ۵ متغیر

زیرساختی، ۴ متغیر خدماتی، ۳ متغیر آموزشی و ۵ متغیر بهداشتی) با در نظر گرفتن جمعیت شهرستان ها به شاخص تبدیل و سپس با روش HDI از این شاخص ها برای سطح بندی شهرستان های استان فارس به لحاظ توسعه یافتگی استفاده شده است. نکته قابل بیان در زمینه انتخاب شاخص ها این است که سعی شده در گزینش شاخص ها، شرایط و ویژگی های استان فارس مد نظر قرار گیرد. به عنوان مثال از آن جا که فارس یکی از قطب های کشاورزی ایران می باشد، سه شاخص میزان برداشت گندم در هکتار به تن، تعداد تراکتور در هر هکتار زمین کشاورزی و میزان تولید شیر به ازای هر دام به کیلوگرم مورد مطالعه قرار گرفته است. (جدول شماره ۱).

جدول ۱- شاخص های مورد استفاده در فرایند تحقیق

ردیف	شاخص زیرساختی	شاخص آموزشی	شاخص خدماتی	شاخص اقتصادی (کشاورزی-صنعتی)	شاخص بهداشتی
۱	طول راه به ازای هر ۱۰۰ کیلومتر مربع	نرخ باسوادی جمعیت ۶ ساله به بالا	تعداد بانک به ازای ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت	نرخ اشتغال	امیدبه زندگی مردان
۲	درصد خانوارهای داری آب لوله کشی	تعداد کلاس به ۱۰۰ نفر دانش آموز	تعداد واحد پست پیشتاز به ازای ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارگاه ۱۰ نفر کارکن و بیشتر به ۱۰۰۰۰ نفر	امیدبه زندگی زنان
۳	درصد خانوارهای داری برق	تعداد کارکنان آموزشی به کل دانش آموزان	تعداد کانون فرهنگی-هنری مساجد به ازای ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت	عملکرد گندم در هکتار به تن	تعداد پزشک به ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت
۴	درصد خانوارهای داری گاز	-	سرانه پارک عمومی به ازای هر نفر	تعداد تراکتور به هر هکتار	تعداد تخت به ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت
۵	درصد خانوارهای داری تلفن ثابت	-	-	تولید شیر به ازای هر دام به کیلوگرم	تعداد خانه بهداشت به ازای ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت

یافته های تحقیق :

به منظور تحلیل بهتر وضعیت توسعه یافتگی در شهرستان های استان فارس ابتدا به اندازه گیری توسعه انسانی به تفکیک شاخص های مختلف ذکر شده پرداخته و نتیجه به صورت جدول و نقشه نمایش داده شده است. سپس HDI کل نیز که از ترکیب همه شاخص ها به دست می آید محاسبه و در قالب جدول و نقشه ارائه گردیده است. در خصوص ارقام جداول شماره ۲ تا ۶ باید گفت ارقامی که در ستون هر شاخص به هر شهرستان اختصاص داده شده است (ستون Ijz) به وسیله فرمول رابطه ۱ روش مورد استفاده که در ملاحظات نظری تحقیق ذکر گردید، به دست آمده است. دامنه این ارقام که در واقع بیان کننده دامنه محرومیت هر شهرستان از شاخص مورد مطالعه می باشد بین صفر و یک است. طبق تعریف حداکثر محرومیت برابر صفر و حداقل محرومیت برابر یک خواهد بود. ارقام ستون های میانگین محرومیت (Ij) و اندازه گیری توسعه انسانی (HDI) نیز به ترتیب طبق فرمول های رابطه ۲ و ۳ به دست آمده اند که بر این اساس می توان شهرستان های استان را به سه دسته توسعه نیافته، نیمه توسعه یافته، توسعه یافته تقسیم نمود. همان گونه که در جدول شماره ۲ ملاحظه می گردد به لحاظ شاخص زیر ساخت از ۲۶ شهرستان استان فارس، ۹ شهرستان دارای سطح توسعه یافته، ۱۵ شهرستان نیمه توسعه یافته و ۲ شهرستان سپیدان و زرین دشت توسعه نیافته می باشند. شهرستان های شیراز، نی ریز و جهرم به ترتیب در شاخص های زیر ساخت دارای بیشترین توسعه یافتگی می باشند.

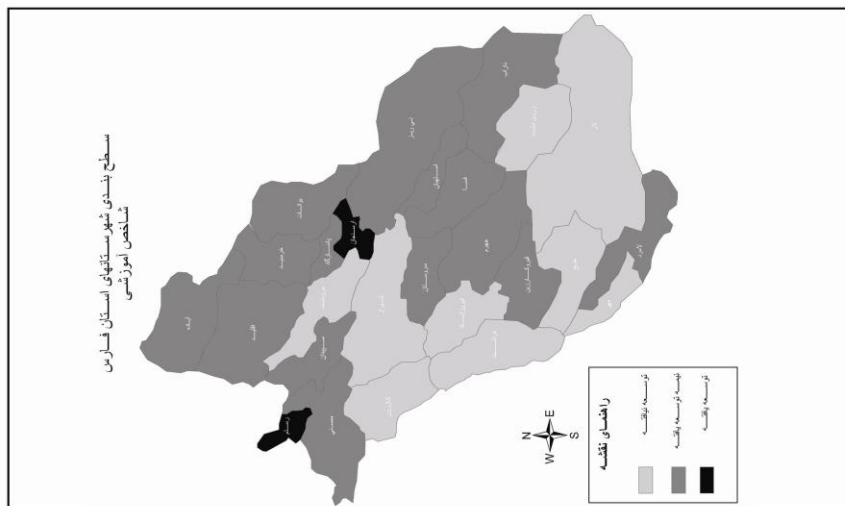
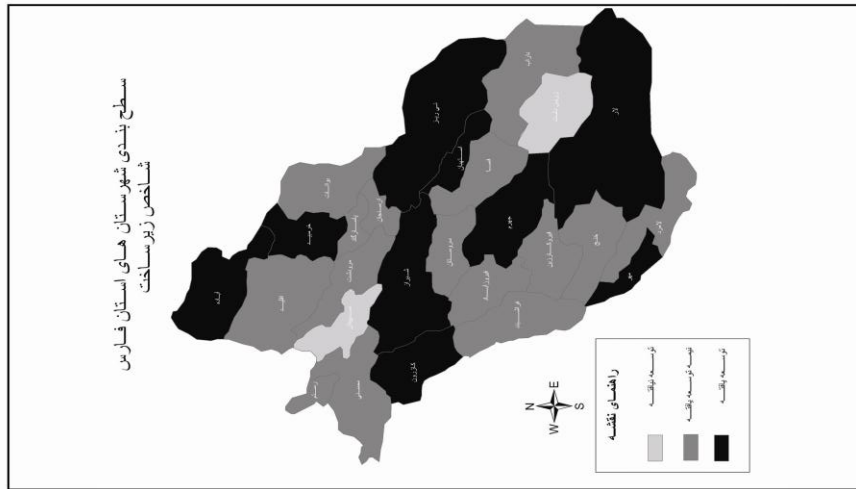
جدول ۲- اندازه گیری میزان توسعه انسانی شهرستان های استان فارس به لحاظ شاخص زیرساختی

شهرستان	درصد خانوارهای داری آب لوله کشی (Iij)	درصد خانوارهای داری برق (Iij)	درصد خانوارهای داری تلفن ثابت (Iij)	طول راه به ازای هر ۱۰۰ کیلومتر مربع (Iij)	میانگین محرومیت (Ij)	اندازه گیری توسعه انسانی HDI
آباده	0	0.00	0.00	0.73	0.15	0.85
ارسنجان	0	0.05	0.46	0.90	0.28	0.72
استهبان	0	0.00	0.00	0.84	0.17	0.83
اقلید	0	0.00	0.69	0.77	0.29	0.71
بوانات	0.35	0.43	0.00	0.80	0.32	0.68
پاسارگاد	0.01	0.03	0.62	0.95	0.32	0.68
چهرم	0	0.00	0.00	0.69	0.14	0.86
خرمبید	0	0.00	0.00	0.90	0.18	0.82
خنج	1	0.05	0.00	0.81	0.37	0.63
داراب	0.01	0.00	0.85	0.71	0.31	0.69
رستم	0	0.00	0.54	1.00	0.31	0.69
زرین دشت	1	0.00	0.62	0.90	0.50	0.50
سپیدان	0.76	1.00	0.46	0.75	0.59	0.41
سروستان	0.05	0.04	0.38	0.92	0.28	0.72
شیراز	0	0.00	0.00	0.56	0.11	0.89
فسا	0	0.00	0.23	0.83	0.21	0.79
فراشبند	0.15	0.00	1.00	0.89	0.41	0.59
فیروزآباد	0.13	0.00	0.31	0.68	0.22	0.78
فیروزکازیه ن	1	0.00	0.38	0.89	0.45	0.55
کازرون	0	0.00	0.08	0.66	0.15	0.85
لار	1	0.00	0.00	0.00	0.20	0.80
لامرد	0.65	0.00	0.00	0.63	0.26	0.74
مرودشت	0.02	0.03	0.77	0.39	0.24	0.76
مهر	0.75	0.00	0.00	0.25	0.20	0.80
ممسنی	0	0.00	0.31	0.69	0.20	0.80
نی ریز	0.06	0.00	0.00	0.51	0.11	0.89

طبق جدول شماره ۳ به لحاظ شاخص آموزشی دو شهرستان ارسنجان و رستم توسعه یافته، ۱۵ شهرستان نیمه توسعه یافته و ۹ شهرستان توسعه نیافته می باشند. دو شهرستان شیراز و فراشبند به ترتیب کمترین سطح توسعه یافتگی را به خود اختصاص داده اند. جمعیت زیاد شهرستان شیراز و در مقابل جمعیت کم شهرستان رستم را می توان یکی از عوامل دخیل در این رتبه بندی قلمداد کرد.

جدول ۳- اندازه گیری میزان توسعه انسانی شهرستان های فارس به لحاظ شاخص آموزشی

شهرستان	تعداد کارکنان آموزشی به کل دانش آموزان (Iij)	تعداد کلاس به ۱۰۰ نفر دانش آموز (Iij)	نرخ باسوادی جمعیت ۶ساله به بالا (Iij)	میانگین محرومیت (Ij)	اندازه گیری توسعه انسانی HDI
آباده	0.59	0.68	0.19	0.49	0.51
ارسنجان	0.12	0.05	0.35	0.17	0.83
استهبان	0.46	0.32	0.22	0.33	0.67
اقلید	0.41	0.37	0.52	0.43	0.57
بوانات	0.32	0.11	0.59	0.34	0.66
پاسارگاد	0.24	0.26	0.49	0.33	0.67
چهرم	0.56	0.53	0.34	0.48	0.52
خرمبید	0.37	0.42	0.22	0.34	0.66
خنج	0.63	0.47	0.68	0.60	0.40
داراب	0.54	0.26	0.50	0.43	0.57
رستم	0.00	0.00	0.50	0.17	0.83
زرین دشت	0.68	0.58	0.59	0.62	0.38
سپیدان	0.29	0.05	0.68	0.34	0.66
سروستان	0.22	0.42	0.00	0.21	0.79
شیراز	1.00	1.00	0.00	0.67	0.33
فسا	0.51	0.63	0.27	0.47	0.53
فراشبند	0.46	0.47	1.00	0.65	0.35
فیروزآباد	0.71	0.58	0.55	0.61	0.39
قیروکارزین	0.37	0.42	0.69	0.49	0.51
کازرون	0.63	0.58	0.52	0.58	0.42
لار	0.71	0.63	0.38	0.57	0.43
لامرد	0.51	0.32	0.32	0.38	0.62
مرودشت	0.73	0.68	0.40	0.60	0.40
مهر	0.68	0.16	0.69	0.51	0.49
ممسنی	0.39	0.16	0.50	0.35	0.65
ئی ریز	0.44	0.47	0.48	0.46	0.54

به لحاظ شاخص بهداشتی ۸ شهرستان استان نیمه توسعه یافته و مابقی توسعه نیافته می باشد. دو شهرستان جهرم و بوانات و دو شهرستان زرین دشت و مهر به ترتیب توسعه یافته ترین و کم توسعه یافته ترین شهرستان های استان به لحاظ این شاخص می باشند. (جدول شماره ۴).

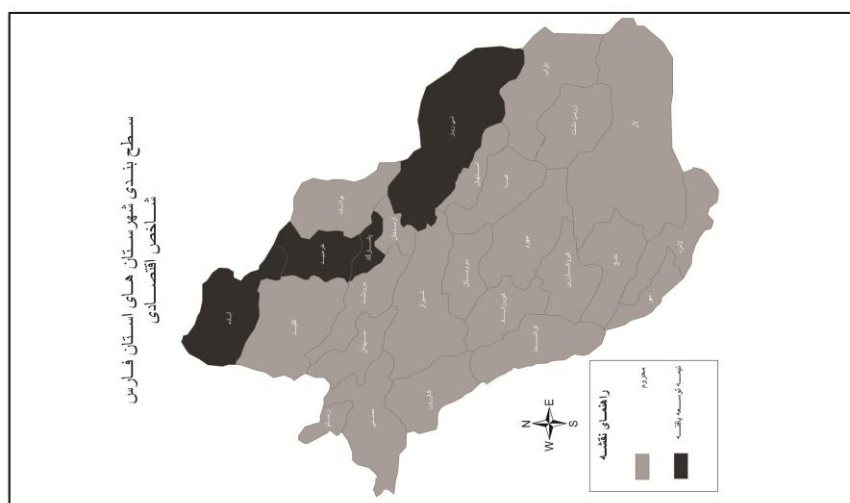
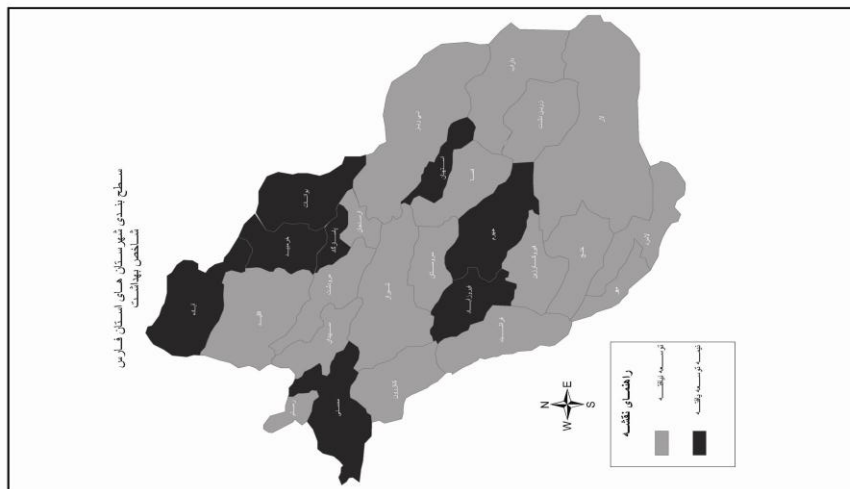
جدول ۴- اندازه گیری میزان توسعه انسانی شهرستان های فارس به لحاظ شاخص بهداشتی

شهرستان	امیدبه زندگی مردان (Iij)	امیدبه زندگی زنان (Iij)	تعداد پزشک به ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (Iij)	تعداد تخت به ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (Iij)	خانه بهداشت به ازای ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت تحت پوشش (Iij)	میانگین محرومیت (Ij)	اندازه گیری توسعه انسانی HDI
آباده	0.26	0.00	0.64	0.48	0.54	0.38	0.62
ارسنجان	0.54	0.74	0.43	0.73	0.31	0.55	0.45
استهبان	0.44	0.47	0.65	0.47	0.34	0.47	0.53
اقلید	0.41	0.66	0.65	0.69	0.34	0.55	0.45
بوانات	0.00	0.34	0.31	0.74	0.20	0.32	0.68
پاسارگاد	0.44	0.58	0.32	0.44	0.30	0.42	0.58
جهرم	0.28	0.48	0.00	0.46	0.28	0.30	0.70
خرمبید	0.15	0.48	0.40	0.77	0.00	0.36	0.64
ختج	0.64	0.69	0.48	0.58	0.34	0.55	0.45
داراب	0.74	0.79	0.72	0.71	0.44	0.68	0.32
رستم	0.38	0.65	0.93	1.00	0.20	0.63	0.37
زرین دشت	0.77	0.87	1.00	1.00	0.54	0.84	0.16
سپیدان	0.46	0.69	0.59	0.77	0.25	0.55	0.45
سروستان	0.85	0.85	0.77	0.77	0.17	0.68	0.32
شیراز	0.85	0.85	0.60	0.00	0.62	0.58	0.42
فسا	0.44	0.52	0.48	0.27	1.00	0.54	0.46
فراشبند	0.46	0.77	0.76	1.00	0.32	0.66	0.34
فیروزآباد	0.33	0.60	0.45	0.59	0.08	0.41	0.59
قبروکارزین	0.56	0.71	0.69	0.83	0.27	0.61	0.39
کازرون	0.41	0.56	0.77	0.77	0.32	0.57	0.43
لار	0.59	0.56	0.53	0.45	0.52	0.53	0.47
لامرد	0.85	0.85	0.52	0.59	0.38	0.64	0.36
مرودشت	0.77	0.85	0.51	0.76	0.44	0.66	0.34
مهر	1.00	1.00	0.52	0.87	0.54	0.78	0.22
ممسنی	0.38	0.65	0.55	0.64	0.00	0.44	0.56
نی ریز	0.54	0.66	0.69	0.67	0.35	0.58	0.42

بر اساس جدول شماره ۵ به لحاظ شاخص اقتصادی چهار شهرستان آباءه، خرمید، پاسارگاد و نی ریز نیمه توسعه یافته و مابقی توسعه نیافته می‌باشند. کمترین سطح توسعه نیافتگی در این شاخص به ترتیب به شهرستان‌های رستم و ممسنی که در مجاورت یکدیگرند، اختصاص دارد. با دقت در نقشه و جدول مربوطه می‌توان گفت به لحاظ اقتصادی شهرستان‌های شمالی و شرقی استان توسعه یافته تر از شهرستان‌های جنوبی و غربی می‌باشند. این امر را شاید بتوان به همجواری شهرستان‌های شمالی و شرقی با استان‌های صنعتی چون اصفهان، کرمان و یزد نسبت داد.

جدول ۵- اندازه گیری میزان توسعه انسانی شهرستان های فارس به لحاظ شاخص اقتصادی

شهرستان	تعداد تراکتور به هر هکتار (Iij)	تعداد کارگاه ۱۰ نفر کارکن و بیشتر به ۱۰۰۰۰ نفر (Iij)	نرخ اشتغال (Iij)	عملکرد گندم در هکتار به تن (Iij)	تولید شیربه ازای هر دام به کیلوگرم (Iij)	میانگین محرومیت (Ij)	اندازه گیری توسعه انسانی HDI
آباءه	0.62	0.74	0.26	0.67	0.00	0.46	0.54
ارسنجان	0.62	0.97	0.27	0.57	0.56	0.60	0.40
استهبان	0.70	0.96	0.45	0.32	0.15	0.52	0.48
اقلید	0.54	0.94	0.63	0.62	0.39	0.62	0.38
بوانات	0.39	0.83	0.19	0.83	0.72	0.59	0.41
پاسارگاد	0.57	1.00	0.00	0.00	0.34	0.38	0.62
جهرم	0.59	0.97	0.33	0.52	0.42	0.57	0.43
خرمید	0.74	0.00	0.03	0.88	0.19	0.37	0.63
خنج	0.70	1.00	0.34	0.62	0.92	0.72	0.28
داراب	0.93	0.95	0.53	0.09	0.53	0.61	0.39
رستم	1.00	1.00	0.85	0.47	0.93	0.85	0.15
زرین دشت	0.59	0.97	0.43	0.89	0.35	0.65	0.35
سپیدان	0.62	0.86	1.00	0.43	0.35	0.65	0.35
سروستان	0.75	0.82	0.46	0.64	0.54	0.64	0.36
شیراز	0.38	0.73	0.46	0.50	0.54	0.52	0.48
فسا	0.69	0.92	0.74	0.03	0.16	0.51	0.49
فراشبند	0.75	0.97	0.07	0.77	0.86	0.69	0.31
فیروزآباد	0.77	0.97	0.44	0.13	0.50	0.56	0.44
قیروکارزین	0.87	1.00	0.19	0.52	0.84	0.68	0.32
کازرون	0.38	0.95	0.35	0.64	0.84	0.63	0.37
لار	0.74	0.94	0.21	0.67	0.92	0.69	0.31
لامرد	0.44	1.00	0.40	1.00	0.98	0.76	0.24
مرودشت	0.54	0.82	0.49	0.46	0.29	0.52	0.48
مهر	0.00	1.00	0.52	0.67	1.00	0.64	0.36
ممسنی	0.92	0.97	0.85	0.50	0.93	0.84	0.16
نی ریز	0.49	0.04	0.29	0.62	0.47	0.38	0.62

به لحاظ خدماتی ۵ شهرستان آباده، خرم بید، بوانات، لار و لامرد نیمه توسعه یافته و مابقی توسعه نیافته می‌باشند. شهرستان مرودشت، رستم و کازرون از این لحاظ به ترتیب کم توسعه یافته‌ترین شهرستان‌های استان می‌باشند. (جدول شماره ۶).

جدول ۶- اندازه گیری میزان توسعه انسانی شهرستان های فارس به لحاظ شاخص خدماتی

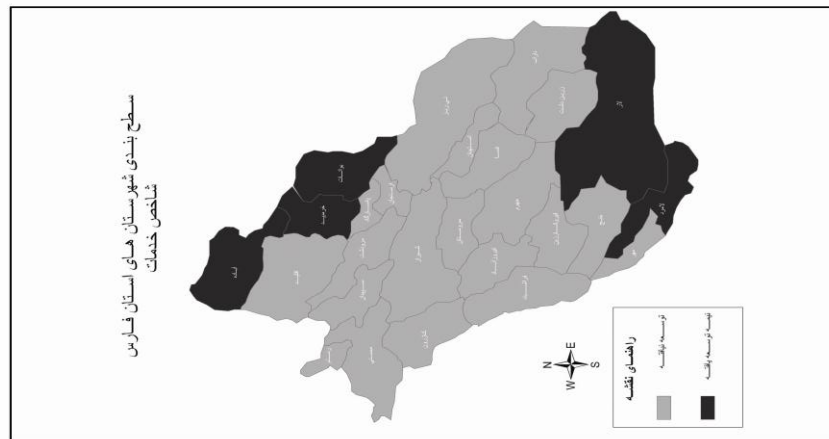
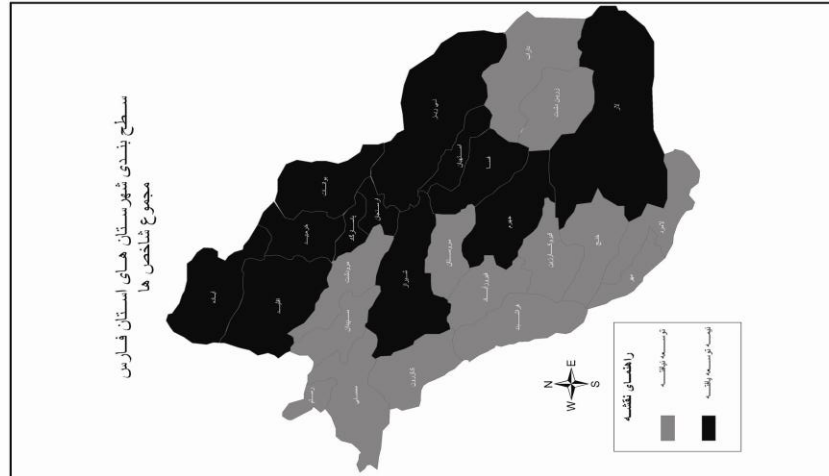
شهرستان	تعداد بانک به ازای ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (Iij)	تعداد کانون فرهنگی- هنری مساجد به ازای ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (Iij)	تعداد واحد پست پیش‌تازه ازای ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت (Iij)	سرانه پارک عمومی به ازای هر نفر (Iij)	میانگین محرومیت (Ij)	اندازه گیری توسعه انسانی HDI
آباده	0.36	0.60	0.72	0.00	0.42	0.58
ارسنجان	0.55	0.40	0.55	0.78	0.57	0.43
استهبان	0.52	0.45	0.68	0.71	0.59	0.41
اقلید	0.67	0.40	0.57	0.60	0.56	0.44
بوانات	0.09	0.25	0.00	0.99	0.33	0.67
پاسارگاد	0.27	0.75	0.51	0.68	0.55	0.45
چهرم	0.58	0.70	0.64	0.93	0.71	0.29
خرمبید	0.27	0.20	0.51	0.62	0.40	0.60
خنج	0.45	0.60	0.49	0.58	0.53	0.47
داراب	0.88	0.60	0.94	0.96	0.84	0.16
رستم	1.00	0.75	0.91	0.89	0.89	0.11
زرین دشت	0.79	0.55	0.94	0.42	0.67	0.33
سپیدان	0.82	0.55	0.98	1.00	0.84	0.16
سروستان	0.52	0.55	1.00	0.94	0.75	0.25
شیراز	0.39	0.75	0.77	0.95	0.72	0.28
فسا	0.64	0.70	0.74	0.92	0.75	0.25
فراشبند	0.82	0.00	0.36	0.96	0.53	0.47
فیروزآباد	0.79	0.70	0.83	0.92	0.81	0.19
قیروکارزین	0.82	0.35	0.51	0.82	0.62	0.38
کازرون	0.70	1.00	0.94	0.87	0.88	0.12
لار	0.00	0.75	0.47	0.70	0.48	0.52
لامرد	0.24	0.35	0.47	0.91	0.49	0.51
مرودشت	0.82	0.90	0.85	0.97	0.89	0.11
مهر	0.61	0.25	0.51	0.89	0.56	0.44
ممسنی	0.82	0.90	0.60	0.95	0.82	0.18
نی ریز	0.73	0.30	0.55	0.92	0.63	0.37

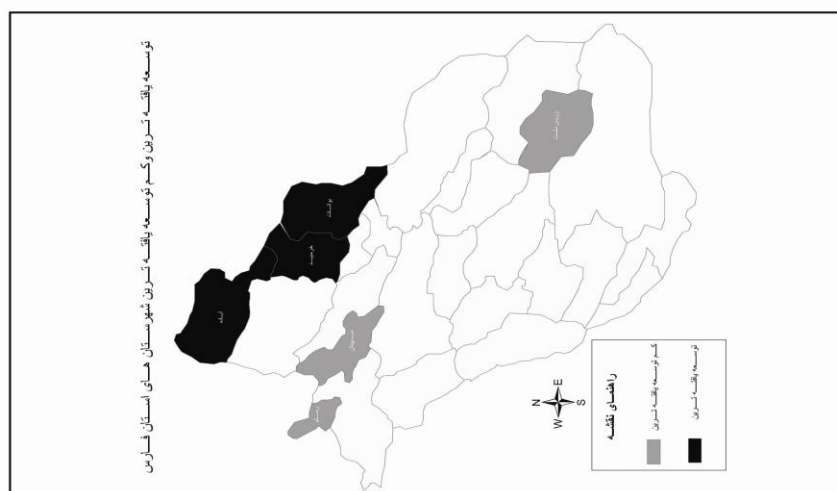
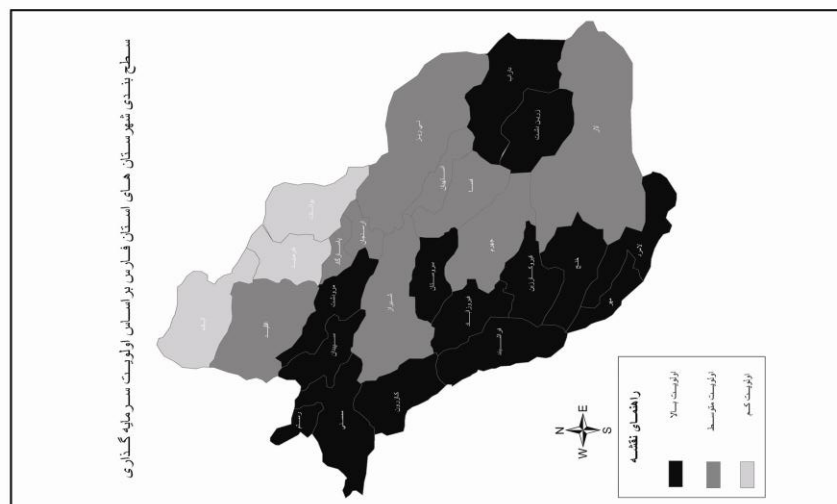
جدول شماره ۷ سطح بندی شهرستان‌های استان فارس را بر اساس مجموع شاخص‌های مورد مطالعه نشان می‌دهد. بر این اساس می‌توان گفت در استان فارس شهرستان توسعه یافته به لحاظ مجموع شاخص‌های مورد مطالعه وجود ندارد. همان‌طور

که در نقشه نیز مشاهده می گردد به لحاظ مکانی - فضایی اکثر شهرستان های شمالی و شرقی استان از شهرستان های جنوبی و غربی توسعه یافته تر هستند.

جدول ۷- اندازه گیری میزان توسعه انسانی شهرستان های فارس به لحاظ مجموع شاخص ها

شهرستان	مساحت شهرستان (کیلومتر مربع)	جمعیت شهرستان	فاصله از مرکز استان	اندازه گیری توسعه انسانی HDI	سطح توسعه یافتگی
آباده	5646	92959	274	0.63	نیمه توسعه یافته
ارسنجان	1439	41488	135	0.55	نیمه توسعه یافته
استهبان	1994	67875	160	0.58	نیمه توسعه یافته
اقلید	3146	106664	267	0.51	نیمه توسعه یافته
بوانات	4697	46434	230	0.62	نیمه توسعه یافته
پاسارگاد	1673	30632	105	0.60	نیمه توسعه یافته
جهرم	5737	202445	193	0.58	نیمه توسعه یافته
خرمید	2702	45381	187	0.68	نیمه توسعه یافته
خنج	4415	40296	200	0.45	توسعه نیافته
داراب	6560	177938	225	0.42	توسعه نیافته
رستم	1030	45686	154	0.41	توسعه نیافته
زرین دشت	4581	62817	250	0.34	توسعه نیافته
سپیدان	2839	90339	100	0.39	توسعه نیافته
سروستان	1708	35313	80	0.47	توسعه نیافته
شیراز	8725	1675873	-	0.50	نیمه توسعه یافته
فسا	4197	192946	130	0.51	نیمه توسعه یافته
فراشبند	4856	45678	164	0.42	توسعه نیافته
فیروزآباد	3559	116622	93	0.50	نیمه توسعه یافته
قیروکارزین	3395	65148	169	0.42	توسعه نیافته
کازرون	4064	266564	160	0.46	توسعه نیافته
لار	15957	229248	378	0.51	نیمه توسعه یافته
لامرد	3915	78692	463	0.48	توسعه نیافته
مرودشت	3656	297399	39	0.43	توسعه نیافته
مهر	1729	54413	509	0.46	توسعه نیافته
ممسنی	5601	120622	158	0.47	توسعه نیافته
نی ریز	10787	107406	192	0.58	نیمه توسعه یافته

نتیجه گیری :

بر اساس نتایج مطالعات تنها در دو مجموعه شاخص آموزشی و زیر ساختی شهرستان‌های توسعه یافته در استان وجود دارند و در مابقی شاخص‌ها (بهداشتی، خدماتی، اقتصادی) همه شهرستان‌ها دارای سطح نیمه توسعه یافته یا توسعه نیافته می‌باشند. این ویژگی نشان دهنده عملکرد بهتر بخش‌های مرتبط با آموزش و زیر ساخت در سطح استان است. در مجموع می‌توان گفت سطح توسعه یافتگی شهرستانها در زمینه های مختلف با یکدیگر هماهنگ نیست و تفاوت زیادی را نشان می‌دهد. به طوری که برخی شهرستانها در پاره‌ای از شاخص‌ها از شرایط مناسب و درپاره ای دیگر از شرایط نامناسب برخوردارند.

همان طور که در جدول شماره (۷) مشاهده می‌گردد ۲۶ شهرستان استان فارس را به لحاظ برخورداری می‌توان به دو گروه نیمه توسعه یافته و توسعه نیافته تقسیم کرد که سهم هر گروه به طور مساوی ۱۳ شهرستان می‌باشد. بر این اساس و مطابق نقشه سطح بندی شهرستان‌های استان فارس بر اساس مجموع شاخص‌ها، به لحاظ پراکندگی فضایی - مکانی توسعه یافتگی، این استان را می‌توان به دو ناحیه شمالی - شرقی و جنوبی - غربی تقسیم نمود که ناحیه شمالی - شرقی توسعه یافته تر و برخورداری از ناحیه جنوبی - غربی می‌باشد. یکی از دلایل این اختلاف و نابرابری را می‌توان به همجواری شهرستان‌های ناحیه شمالی - شرقی با استان‌های برخورداری چون اصفهان، یزد، کرمان و در مقابل همجواری شهرستان‌های ناحیه جنوبی - غربی با استان‌های محرومی همانند کهگیلویه و بویراحمد، بوشهر و هرمزگان دانست.

شهرستان‌های آباده، خرم بید، بوانات توسعه یافته ترین و شهرستان‌های سپیدان، رستم و زرین دشت کم توسعه یافته‌ترین شهرستان‌های استان فارس می‌باشند. نکته قابل توجه رتبه دوازدهم شهرستان شیراز در بین ۲۶ شهرستان استان به لحاظ برخورداری از شاخص‌های مورد مطالعه است. دلیل این امر مطالعه شاخص‌ها در سطح شهرستان می‌باشد. بر این اساس اگر چه کلانشهر شیراز را به تنهایی می‌توان در زمره‌ی توسعه یافته ترین شهرهای استان به شمار آورد اما از آنجا که در این نوشتار شهر شیراز به همراه شهرها و دهستانهای اطراف در قالب یک شهرستان مورد مطالعه قرار گرفته، چنین جایگاهی را به خود اختصاص داده است. علاوه بر این می‌توان گفت شهر شیراز به طور کامل نتوانسته است با نقش مرکزیت خود موجبات رشد و توسعه نواحی و شهرستانهای پیرامون خود را فراهم کند و تنها به انباشت سرمایه و امکانات در محدوده شهر شیراز پرداخته است. در مجموع می‌توان گفت هر چه از شمال و شرق استان به سمت جنوب و غرب حرکت کنیم بر اولویت سرمایه‌گذاری افزوده می‌شود که این امر توجه بیشتر مسئولان و برنامه‌ریزان استان را در نواحی مشخص شده طلب می‌کند.

منابع :

۱. استانداری فارس (۱۳۸۷): سالنامه آماری استان فارس، شیراز.
۲. امین دخت، علی اکبر (۱۳۸۵): «رتبه بندی سطح توسعه یافتگی شهرستانهای استان سمنان»، نشریه رشد آموزش جغرافیا، شماره ۷۶، تهران.
۳. حبیبی، کیومرث و مجتبی، قدیری معصوم (۱۳۸۶): «سنجش و تحلیل سطوح توسعه یافتگی شهرها و شهرستانهای استان گلستان»، نامه علوم اجتماعی، دوره سوم، تهران.
۴. حسین زاده دلیر، کریم (۱۳۸۷): برنامه ریزی ناحیه ای، انتشارات سمت، چاپ هفتم، تهران.
۵. حکمت نیا، حسن و میرنجم موسوی (۱۳۸۵): کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه ریزی شهری و ناحیه ای، انتشارات علم نوین، چاپ اول، یزد.
۶. رضوانی، محمدرضا (پاییز و زمستان ۱۳۸۳): «سنجش و تحلیل سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی در شهرستان سندرگ»، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره سوم، مشهد، صص ۱۶۴-۱۴۹.
۷. زیاری، کرامت الله (۱۳۸۶): اصول و روشهای برنامه‌ریزی منطقه ای، انتشارات دانشگاه یزد، چاپ پنجم، یزد.

۸. سازمان جهاد کشاورزی استان فارس (۱۳۸۸): گزارش عملکرد کشاورزی استان، شیراز.
 ۹. طبرسا، غلامعلی و دیگران (۱۳۸۰): تبیین شاخصهای فرهنگی، جلد نخست: کتاب و کتابخوانی، کتاب پرواز، تهران.
 ۱۰. کلانتری، خلیل (۱۳۸۸): برنامه ریزی و توسعه منطقه ای، انتشارات خوشبین، چاپ سوم، تهران.
 ۱۱. معصومی اشکوری، سید حسن (۱۳۸۷): اصول و مبانی برنامه ریزی منطقه ای، انتشارات پیام، چاپ چهارم، تهران.
 ۱۲. محسنی، فریبرز (۱۳۸۵): «بررسی توسعه یافتگی و رتبه بندی شهرستان های استان لرستان در سال های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵»، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک.
 ۱۳. میرغفوری، سید حبیب الله و همکاران (۱۳۸۸): «شناسایی وضعیت توسعه یافتگی و رتبه بندی استان های کشور از لحاظ دسترسی به شاخص های بخش کتابخانه ای»، فصلنامه کتابداری و اطلاع رسانی، شماره ۳.
 ۱۴. میسرا، آر. پی (۱۳۶۶): «برنامه ریزی توسعه منطقه ای: در جست و جوی معنی و مفهوم»، مترجم: عزیز کیاوند، برنامه و توسعه، شماره دهم، تهران.
15. Noorbakhsh, F (۲۰۰۰): Human Development and Regional Disparities in India. Center for Development Studies Department of Economics University Glasgow.
16. Joao, O; Manuela, L; Carloes, M & Ferreira, M (۲۰۰۱): Multivariate Methodology to Uncover Regional Disparities: A Contribution to Improve European Union and Governmental Decisions.

Archive of SID